

Výchova ke zdravému životnímu stylu prostřednictvím idejí (návodů) Jaroslava Foglara

Ivo Jirásek

Anotace: Příspěvek se zabývá odkazem spisovatele a vychovatele Jaroslava Foglara, od jehož narození uplynulo v roce 2007 sto let. Stručně rekapituluje pedagogický potenciál jeho díla a představuje jej jako typického představitele výchovy prožitkem, jehož hry, návody a inspirace jsou ve výchovné praxi často využívány. Výzvu pro teoretiky zážitkové pedagogiky však zůstává hlubší pedagogická reflexe jeho činnosti i knih. Po připomenutí výsledků sond zjišťujících mimořádně vysokou čtenářskou oblibu bez ohledu na společenské uspořádání a historické proměny zdůrazňuje motivy z jeho díla, jež se zabývají především rozvojem fyzické zdatnosti v podobě soutěží a výzev. Silný motivační potenciál návodné literatury je prokázán (byť nikoliv ve statisticky významné míře) i šetřením vztahu četby foglarovek a reálně vykonávané pohybové aktivity.

Klíčová slova: Jaroslav Foglar, zážitková pedagogika, zdravý životní styl, pohybová aktivita, motivace

Abstract: This paper deals with the heritage of Jaroslav Foglar, writer and educator, since whose birthday one hundred years passed in 2007. It is recapitulating briefly a pedagogical potential of his literally work and presenting him as a typical representative of experiential education, whose games, instructions and inspiration are often utilized in educational practice. However, the challenge for theoretics of experiential education remains a deeper pedagogic reflection of his activities as well as books. Having reminder results of public inquiries finding an exceptionally high readers' popularity regardless a social order and historical changes, it put the stress on the motifs from his literary work that deals especially with development of physical ability in the form of competitions and challenges. A strong motivational potentio of instructive literature is proved (although not at a statistically significant extent) even by research of relationship of reading of Foglar's books and really done movement activities.

Key words: Jaroslav Foglar, experiential education, healthy life-style, movement activity, motivation

1 Jaroslav Foglar v kontextu soudobé pedagogiky

V letošním roce uplynulo sto let od narození výjimečné osobnosti v českých dějinách, a toto výročí se může stát podnětem pro důkladnější úvahu, zda Foglarova „návodná literatura“ má stále ještě místo v soudobých pedagogických inspiracích, nebo zda se jedná o uzavřenou etapu historie. Jsem zastáncem první možnosti. Podívejme se podrobněji na několik argumentů, jež mohou doložit, že myšlenky i konkrétní inspirace, vložené do chlapecké četby před mnoha desetiletími, mohou být stále podnětné. Ba co víc, měly by být využívány mnohem cíleněji a systematičtěji právě v době, jež vnímá evidentní nedostatek pohybové aktivity jako jednu z nejvýznamnějších příčin snižující se fyzické zdatnosti dorůstající populace, a tím pádem zvyšující se nemocnosti – pohybové soustavy, kardiovaskulárního systému, obezity ad.

1.1 Základní momenty života, díla a jeho reflexe

Jaroslav Foglar se narodil 6. července 1907 v Praze. Již po čtyřech letech umírá jeho otec a snad právě to může být příčinou enormní fixace na matku, projevující se i v dospělosti. V roce 1920 vstupuje do skautského oddílu, a přestože v prvních několika letech konkrétní oddíl několikrát mění, zůstává věren skautingu, který nejenom akceptuje, ale velmi razantně proměňuje jeho českou podobu až do konce svého života. Ve čtrnácti letech je publikována jeho první básnička, o tři roky později pak povídka *Vítězství*. V roce 1925 vede svůj první skautský tábor, aniž by měl s tábořením jakékoliv předchozí zkušenosti. Pravidelné činnosti oddílu (týdenní schůzky a výpravy, letní táboření) se věnuje následujících šedesát let, stejně jako zapisování těchto aktivit do oddílových kronik. Dá se předpokládat, že co se délky vedení oddílu a počtu letních táborů týče, jedná se o mimořádné prvenství snad dokonce v celosvětových souvislostech. V roce 1930 dopisuje svoji první a pravděpodobně nejvýznamnější knihu *Hoši od Bobří řeky* (pokračování v časopise však vychází až v roce 1934, knižně dokonce 1937 – dnes se můžeme v nakladatelství Olympia setkat již se 17. vydáním této prvotiny, stejně jako s letošní novinkou, jejím převedením do podoby kresleného seriálu; je to také nejpřekládanější Foglarova kniha, vyšla ve slovenštině, polštině, němčině, ruštině a esperantu). Jeho život je naplněn mnoha zaznamenaníhodnými historkami (např. koupě vyřazeného parníku a jeho doprava do Prahy k využívání skautskými oddíly jako klubovních místností; redaktorská práce nejenom v časopisech *Mladý hlasatel* a *Vpřed*, kde iniciuje a rozvíjí myšlenku čtenářských klubů, kreslené seriály, z nichž nejznámější je o chlapeckém klubu *Rychlé šípy* celkem se 316 příběhy od roku 1938 ad.),

avšak v dnešní době je již možné velmi snadno získat podrobné informace jak z Foglarova života (Foglar, 2005a), tak z popisu vzniku a vývoje všech jeho tištěných prací (Nosek-Windy, 1999).

Přestože je „foglarologických“ reflexí v literatuře dostatečné množství, a to nejenom ve formě časopiseckých studií, ale také ucelených prací spíše monografického či sborníkového charakteru (Hojer a Černý, 2000; Mikulka, 1991; Mrva, 1990; Mrva, 1988; Pírek, 1990; Polák, 2003; Raba, 2005; Sohr, 1968; Toman, 2005; Urbanová a Matýsková, 1992) a přestože byly letos, bezesporu pod vlivem stoletého výročí, vydány další rozsáhlejší publikace (Zachariáš, 2007; Zapletal, 2007; Jirásek, 2007), výlučně pedagogické zhodnocení do této doby postrádáme. Foglarovy osobnostní rysy (ideál chlapectví a touha po celý život zůstat chlapcem, intenzivní zájem a bytostné prožívání přírody, fantazie projevující se nejenom konstrukcí literárních příběhů, ale také tvorbou nových her a programů, odvaha přiměřeně riskovat a přijímat nové výzvy) se projevil pochopitelně v komplexu celého jeho působení. Výslovně charakteristické pro tohoto spisovatele a vychovatele je fakt, že všechny své aktivity vnímal instrumentálně jako nástroje výchovného snažení. Ať se jednalo o činnost skautského činovníka, spolupracovníka či redaktora časopisů pro mládež, spisovatele beletrie i návodných příruček, ba dokonce i scenáristu kreslených seriálů, vždy a všude převažovala jeho pedagogická zacílenost k procesu spolupráce „na nápravě věcí lidských“. (Snad proto docházelo ve známé diskusi a polemice v časopisu *Zlatý máj* v roce 1964 a 1965 k zásadnímu nepochopení diskutujících kritiků s obhájci a čtenáři: diskurs literární vědy nebyl dodržován a naopak bylo poukazováno na jeho pedagogický význam a vliv.)

1.2 Základní rysy pedagogického potenciálu Foglarova díla

- důraz na zdravý životní styl, pohybovou aktivitu, fyzickou zdatnost (této tematice se budeme věnovat podrobněji v další části textu);
- zájem o přírodu v rovině jejího poznávání, hlubokého prožívání a vnímání, pobytu v ní;
- čestnost v jednání – od pokusu o vymýcení vulgarismů z řečových projevů mládeže přes glorifikaci přátelských vazeb až po zdůrazňování cti při jakémkoliv konání (např. duch fair play při každé hře);
- kolektivita party, neformálního společenství, v němž se mohou její členové navzájem poměřovat, hodnotit, ovlivňovat a přispívat k rozvoji a současně seberozvoji (včetně zdůrazňování pevnosti svazků, stvrzovaných listinami věrnosti, přísahami a bezpodmínečnou solidaritou); tato hodnota byla maximálně realizována v činnosti čtenářských klubů, založených na důvěře ve schopnosti sebeorganizace mladých lidí;

- holistické působení na všechny osobnostní složky (tělesná, psychická, sociální i mravní), např. v komplexu lovu třinácti bobříků či úkolů Modrého života;
- motivace prostřednictvím zvýraznění romantiky, dobrodružství, napětí, konstrukcí úkolů charakteristických výzvou k zapojení všech sil („*Alvarez potřebuje jen statečné a silné!*“), tedy realizace *flow*, stavu tzv. autotelického prožívání, vybalancovaného mezi stresem a nudou, kdy cílem je aktivita sama, bez vnějších stimulů (Csikszentmihalyi, 1996);
- využití hry pro rozvojové cíle všech složek osobnosti (fyzická zdatnost, motorika, paměť, zručnost, vnímavost, bystrost a rychlost úsudku ad.),
- podpora tradice, ozvláštňení současnosti prostřednictvím rituálů a obřadů (stužky, odznaky, diplomy, kartičky, bodování veškeré činnosti nejenom programové – včetně úklidu a úpravnosti).

1.3 Foglar jako zdroj zážitkové pedagogiky

Nejenom na tyto impulsy navazuje především tzv. zážitková pedagogika, která se u nás rozvíjí několik desetiletí v řadě organizací, z nichž nejznámější je pravděpodobně Prázdninová škola Lipnice (www.ps1.cz), jejíž zakladatelé byli Foglarem bezprostředně ovlivněni, a při konstrukci projektů tzv. intenzivního rekreačního režimu, experimentálních forem výchovy a pobytu v přírodě, resp. zážitkové pedagogiky tak cíleně na foglarovské impulsy navazovali. Zážitková pedagogika je označení, jež je v zahraničí běžně akceptované (v podobě *experiential education*, resp. *Erlebnispädagogik*), u nás se fenoménům vztahovaným k programům, prostředkům, cílům i motivům daného výchovného spektra vyjadřuje cíleně periodikum *Gymnasion: časopis pro zážitkovou pedagogiku*, občasný prostor je poskytnut rovněž v časopise *Moderní vyučování*. Z prvotního pracovního vymezení v našich podmínkách vyplývá, že: „*Pod označením ‚zážitková pedagogika‘ tedy nadále budeme rozumět teoretické postižení a analýzu takových výchovných procesů, které pracují s navozováním, rozbořením a reflexí prožitkových událostí za účelem získání zkušeností přenositelných do dalšího života. Cíle takových výchovných procesů mohou být vytyčovány a dosahovány v různorodém prostředí (školním i mimoškolním, přírodním i kulturním), v rozmanitých sociálních skupinách (diferencovaných věkem, sociálním statutem, profesním postavením či dalšími demografickými faktory) a naplňovány nejrůznějšími prostředky (hrami všech typů, modelovými situacemi, tvořivostními a dramatickými dělnami, besedami a diskusemi, fyzicky i psychicky náročnými výzvoými situacemi, sebepoznávacími i k týmové spolupráci směřujícími aktivitami). Pro zážitkovou pedagogiku je prožitek vždy pouhým prostředkem, nikoliv cílem.*“

Cílem pro ni zůstává starořecký výchovný ideál, všestranný rozvoj k harmonii směřující osobnosti.“ (Jirásek, 2004, s. 15)

2 Čtenářská obliba a vliv četby na aktivní prožívání

Hlavní zájem Foglarův spočíval ve výzvě nejenom číst, ale prožívat! Opakovaně upozorňuje, že skutečně pouze ten, kdo vezme četbu jako první stupeň ke změně osobnosti, jako příležitost aktivně prožít a vyzkoušet si přečtené na vlastní kůži, může naplnit smysl této návodné literatury.

Samozřejmě v dnešní době musí pedagogy rovněž zajímat, zda se nejedná pouze o historickou četbu a zda knihy staré několik desetiletí mohou ve změněných společenských, politických i technických podmínkách (rozvoj a snadná dosažitelnost dopravních prostředků, počítačových a komunikačních technologií atd.) v sobě vůbec nést náboj oslovující i dnešní mládež.

2.1 Průzkumy čtenářské obliby

Kupodivu opakovaná zjišťování čtenářské obliby, realizovaná v rozličných obdobích, prokazují vrcholný zájem o tento typ literatury bez ohledu na politické uspořádání, na nakladatelský boom či naopak odstraňování těchto publikací z veřejných knihoven i antikvariátů. První anketa ($n = 3\ 132$) proběhla již v roce 1947 v časopise *Vpřed* (Sohr, 1968, s. 14–15; Pírek, 1990, s. 110) a přinesla jednoznačné odpovědi týkající se vlivu Jaroslava Foglara na „zlepšení povah mládeže“ a na to, že si z četby čtenáři skutečně berou příklad. Další šetření prováděl Jan Řezáč z *Památníku národního písemnictví* na jaře 1957 na pražských školách a o výsledcích informoval Jiří Mrva (1990, s. 48) s odkazem na archiv Jaroslava Foglara. Zjištěním průzkumu bylo tvrzení, že „*J. Foglar je všude na prvním místě v hlasování mládeže o knihách českých autorů, přestože již 11 let nebyla vydána žádná jeho kniha.*“ Překvapivě mimořádnou celogenerační znalost Foglara a zejména Rychlých šípů dosvědčuje i Jírek (1964), a to po šestnácti letech od poslední Foglarovy publikace ($n = 300$), stejně jako se spisovatel řadí mezi nejoblíbenější autory i na konci dalšího období bez publikačních možností ($n = 60$) (Lipčák, 1988). I další průzkumné sondy čtenářství prokazují, že „*v roce 1990 a 1991 byl Jaroslav Foglar nejčtenějším autorem*“ (Urbanová a Matýsková, 1992, s. 13). Ba dokonce čtenáři tvrdí, že byli při četbě příznivě ovlivněni jednáním hrdinů a že více pečují o svoji tělesnou zdatnost a více si všímají přírody, „*nadprůměrní čtenáři údajně častěji uvažují nad sebou, nad svým postavením mezi kamarády a možnostmi sebeuplatnění*“ (tamtéž). Stálo by jistě za mnohem podrobnější průzkum i tvrzení, že „*dnes je Foglarovo dílo vyhledáváno a čteno již mladšími dětmi, než tomu bylo dříve. Jeho seri-*

ály se zaujetím čtou již děti šestileté. Není výjimkou, že i děti předškolního věku si nechají předčítat příběhy Rychlých šípů a jejich pozornost je přitom neobvykle vytrvalá.“ (Kohoutek, 1990, s. 5) I poslední zjišťování čtenářských preferencí, anketa „Nejoblíbenější kniha obyvatel České republiky“, jež proběhlo v roce 2004 se zapojením 93 252 respondentů (tedy zhruba 1 % celé populace), dokládá snad až neuvěřitelně stálou oblibu tohoto spisovatele. V první stovce nejoblíbenějších titulů se vyskytují jeho knížky hned 4×, jeho jméno je na čtvrtém místě mezi nejoblíbenějšími autory vůbec (na prvním místě je Rowlingová, na druhém Tolkien), mezi pouze českými autory je na místě druhém (podrobněji viz www.mojekniha.cz).

2.2 Pravděpodobné důvody stability čtenářské obliby

Tyto údaje vyvolávají otázku, čím může být tak překvapivá stabilita a vysoká míra čtenářské obliby způsobena. Vojtěch Vacke polemizuje s tím, že by mohla být příčinou čtenářské obliby výchovná tendence, romantičnost příběhů, množství instruktivních prvků či realistické líčení chlapeckého života. Příčinu nazývá „*romantismem tvářícím se realisticky*“, tedy kouzlo úspěchu podle něho tkví v dvojakosti Foglarova světa: „*Sen zůstane nenaplněn, leč stále zdánlivě na dosah.*“ (Vacke, 1988, s. 1) A právě tato nenaplněnost, avšak dosažitelnost nesmírně láká – láká k napodobení, k prožití obdobných dobrodružství, avšak vlastními silami a se zapojením sebe samého. Dobrodružství nejenom číst, ale četbou se nechat inspirovat k aktivnímu prožívání, ať už ve formě lovu třinácti bobříků, dosahování okének Modrého života, klubovní činnosti na schůzkách a výpravách, to je skutečné tajemství jedinečného úspěchu foglarovek, které není vůbec jednoduché napodobit.

2.3 Četba jako impuls ke změně životního stylu

V souvislosti s touto tematikou a civilizačním ohrožením vyplývajícím z nedostatku pohybové aktivity je samozřejmě relevantní otázka, zda se četba této chlapecké literatury může stát motivem ke skutečné změně životního stylu. Zda má autor pravdu, když sebevědomě prohlašuje: „*Ale po přečtení jedné knihy pedagogicky instruktivní, jakými jsou prokazatelně knihy moje – bez ohledu na spornost jejich literární úrovně, skutečně může a také opravdu – a opět prokazatelně – začíná nový lepší ušlechtilejší život, ihned!*“ (Foglar, 1964, s. 161) Oč Foglar usiluje, to je pedagogický ideál chlapce, který je nejenom čestný, slušný a mravný, ale také si „*dovede klást vysoké cíle a směřovat k nim i za cenu osobního odříkání*“. To je poměrně zásadní moment, protože, domnívám se, právě tento rys odlišuje Foglara od celé plejády spisovatelů stavících před mládež vzory hodné k následování, pojednávají-

cích o cti a spravedlnosti, s touhou předkládat rozlišení dobra od zla. Ale uchopit výchovu jako výzvu pro samotného vychovávaného, tedy učinit z výchovy sebevýchovu prostřednictvím náročných aktivit vyžadujících všechny síly, to je skutečně fenomén, který vnáší do literatury právě zkušenostmi nabitý autor, jenž s chlapci žije a tráví veškerý svůj čas. Proto jim rozumí a umí učinit sebevýchovné impulsy nesmírně lákavými. Podstatou foglarovského romantismu je tedy vůle k činu a „*odvaha k dynamické sebevýchově*“ (Bösser, 1964, s. 497). Legenda proměňující fádňi úkol v dobrodružství, hra lákající nejistotou vítěze, tajemství zvoucí k odhalení – to jsou prostředky a metody, které do dnešní doby nebyly pravděpodobně překonány. Martin Hybler upozorňuje na hodnotové souvislosti vzestupu typické kriminality mládeže tohoto věku (drogy, zapalování aut, užití střelných zbraní, znásilnění, či dokonce mučení) jako důsledek hledání dobrodružství a stimulace za každou cenu. Není pak divu, že dochází k závěru: „*Rozumějící výchova preadolescentů, k níž Foglar vybízí, patří možná k nejdůležitějším civilizačním úkolům vůbec.*“ (Hybler, 1999, s. 42) Foglarovky, oblíbené a čtené bez ohledu na změny politických a společenských souvislostí, mohou sehrát (a také reálně sehrávají) úlohu podnětného impulsu k celoživotní sebevýchově a seberozvoji, k ušlechtilému a prospěšnému trávení volného času (jehož nedostatečné využívání či prožívání je, mimochodem, nejdůležitějším faktorem při vzniku nejen drogové závislosti – viz Mrva, 1988, s. 1). Dodávají originální a velmi inspirativní podněty formou, která svým dramatickým a tajuplným podáním podněcuje k samostatné činnosti vedoucí k autoregulaci svého vlastního chování a jednání směrem k realizaci eticky náročných hodnot.

3 Motivy zdravého životního stylu a pohybové aktivity

Snad v každé Foglarově publikaci se můžeme setkat s ideálním vzorem, který je čtenářům předkládán k napodobování: vzorný chlapec, mravně vyspělý, fyzicky zdatný, pracovitý, vědomý si svých povinností. Na tomto místě se pokusíme vypreparovat hlavní motivy, které akcentují krásu sportovního těla, rychlého, silného, opáleného, oblečeného do kratoučkových kalhot. Těla zvyklá každodennímu rannímu cvičení, štíhlá, ohebná, plná síly, otužilá a zdravá. Vedle výrazného odporu ke kouření a alkoholu je to právě ustavičný tlak či motivace na cvičení a sportování, ale také táboření, s čím se můžeme setkat v každé foglarovce. Za podrobnější zmínku stojí následující motivy:

3.1 Lov třinácti bobříků

Výzva k sebepoznávání a poměřování sil, předložená v podobě stimulu k lovu bobříků, ke zjištění, zda sám čtenář má všech třináct vlastností, „*které má mít pořádný chlapec*“, stojí na počátku knihy *Hoši od Bobří řeky* (Foglar, 2003). Legenda o chlapci Royovi, vyrůstajícím v divočině s otcem a po určité dobu i s indiánským starcem, který jej vystavuje různorodým zkouškám, přináší příběh o třinácti rezavých hřebech zaražených do trámu k zavěšení kůží ulovených bobrů. Jejich ulovení je iniciační zkouškou prokazující přechod z chlapce v muže. Spisovatel bere tuto legendu jako motivační faktor k profilaci zkoušek, jež lze vykonávat v naší době, resp. již po řadu desetiletí od 30. let, kdy byla kniha publikována poprvé. Vedle „bobříků“, tedy úkolů zaměřených na pomoc ostatním a sociální solidaritu (bobřík záchrany a dobrých činů), zkoušek rozvíjejících odvahu, trpělivost a vůli (bobřík odvahy, mlčení, osamělosti, hladu), úkolů zvyšujících znalosti o přírodě (květin) či polytechnické přípravy (zručnosti) i čestnosti, dobra a slušnosti (ušlechtilosti), zde nalezneme i čtyři zkoušky zaměřující se na fyzickou zdatnost a zdravý životní styl: bobřík mrštnosti (běh, skok vysoký a daleký), míření (hod na cíl), plavce a síly (shyby).

3.2 Modrý život

Jiný námět spočívá ve stylu Modrého života, poprvé představeného v knize *Přístav volá* (Foglar, 2005b). Jedná se o celoživotní zásady vedoucí k sebezrovoji k ušlechtilému životu, mezi něž patří rovněž pravidelné každodenní ranní cvičení alespoň po dobu čtvrt hodiny. Poněkud odlišnou podobu získává Modrý život v knize *Kronika Ztracené stopy* (Foglar, 2001), kde je popsán jako sedm úkolů či povinností (včetně prožité radosti či vykonaného dobrého činu), kam se z námi reflektované oblasti řadí vedle ranního cvičení také každodenní mytí studenou vodou.

3.3 Soutěž tělesné obratnosti

Přestože by bylo možné vypisovat zmínky o jednotlivých výzvách k pohybové aktivitě snad z každé Foglarovy knihy, pro poslední ukázkou zvolíme popis soutěže tělesné obratnosti (STO) z knihy *Náš oddíl* (Foglar, 1998). Jedná se o soubor 42 cviků (kotoul vpřed a vzad, pět kliků, dřepy, stojka, salto, stoj na lopatkách, roznožka, předklon, švihadlo, přemet, lezení na strom, skákání přes lano, most z lehu, jízda na kole, plavání, přechod klády přes potok, přeskok stolu, šplh na laně.) ohodnocených celkem sto body, jejichž správné provedení kontroluje a potvrzuje určený „instruktor cviku“. „*Měl by z ní radost každý tělocvikář a mnozí vedoucí táborů by nám jistě*

*záviděli, kdyby viděli, jak naši chlapci bez donucování, s nadšením a dobrovolně cvičí kotouly, dřepy, klíky, přemety, mosty, stojky či skákání přes švihadlo a spoustu dalších cviků.“ (Foglar, 1998, s. 100–101) Čím to je? Jak to, že v době, která nedostatek pohybu vnímá jako jedno z největších rizik budoucnosti dnešní populace, někdo přijímá neatraktivní cviky dokonce s nadšením? Je zcela jisté, že o růstu motivace k provádění těchto aktivit rozhoduje způsob podání i obyčejných činností jako něčeho, co poslouží k sebezpoznání a porovnání s ostatními. Tedy charakter soutěže, ale také úkol podaný jako výzva, jako apel na vlastní zapojení: „*Jaké je tvoje tělo? Pýchou každého chlapce je být dokonale rostlý, pružný, mrštný, rychlý, obratný a silný. Většina z těchto vlastností se dá dosáhnout každodenním pravidelným cvičením. Tělo jím získá nejen na vzhladu, ale i pevnost, sílu a obratnost. Naše tradiční Soutěž tělesné obratnosti vás má přimět k tomu, abyste odložili svou zimní z pohodlnosti, dali se do soustavného cvičení a přesvědčili sami sebe, že jste praví chlapci, plní energie a ne jenom zlenivělí peciválové, bábovky a sloní mláďata! Jen chlapci slabé vůle se do naší STO nezapojí a nepokusí se o čestné umístění v ní. Ale ti, kdož se chtějí podobat indiánské mládeži nebo hochům ze staré Sparty, vědí, co mají dělat: snažit se splnit co nejvíc cviků z naší soutěže. A čestný odznak Za tělesnou zdatnost je taky pěkná odměna! Kdo ho získá? Kdo z celého oddílu dosáhne v STO nejvíce bodů?“ (Foglar, 1998, s. 101)**

4 Výzkum vztahu četby Foglarových knih a reálně provozované pohybové aktivity

Můžeme však snadno vznést námitku, že takové výzvy a zvolání nejsou příliš účinné. Že nemáme žádné relevantní informace o skutečném vlivu literatury na změnu životního stylu, např. na zvýšení pohybové aktivity. Proto jsme se pokusili stanovit si jako cíl dílčího šetření právě vztah k reálně vykonávané pohybové aktivitě u čtenářů foglarovek. Toto šetření proběhlo na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci (podrobně viz Jirásek et al., 2007) a využilo k odhadu reálně prováděné pohybové aktivity vybrané části dotazníku, jež je dnes v mezinárodních výzkumech nejpoužívanější, totiž IPAQ long (blíže viz www.vzpa.upol.cz). Ten se v částech „Rekreace, sport a volnočasová aktivita“ a „Čas strávený sezením“ týká otázek doby pohybové aktivity a inaktivity, konkrétně trvání chůze, intenzivní a středně zatěžující pohybové aktivity v posledních sedmi dnech a také doby trvání sezení v pracovních a víkendových dnech během posledních sedmi dnů. Prostřednictvím dotazníku vyvěšeného od jara do podzimu 2006 na výše zmíněných internetových stránkách jsme získali 1 692 odpovědí od skupiny obyvatel charakterizovaných těmito demografickými ukazateli: věk

respondentů se pohyboval od 10 do 70 roků, jejich průměrný věk byl 29,6 let a směrodatná odchylka 11 roků. Z uvedeného počtu bylo 647 (38,2 %) mužů, 611 (36,1 %) žen a 434 (25,7 %) neodpovědělo.

Jedna z otázek se týkala rovněž ovlivnění četbou. Literatura jako motivační nástroj změny životního stylu byla respondenty udávána jako poměrně zřetelný fakt. Relativně překvapivě vyznívá přesvědčení čtenářů, že pro pouhých 14 % z nich neznamenal četba žádnou změnu prožívání. Naopak tedy návodnost tohoto typu literatury je osobně potvrzována výrazným zastoupením všech vytipovaných kategorií (impuls k aktivnímu prožívání více než k pasivitě, ke zvýšení pohybové aktivity, k prožívání dobrodružství v kolektivu, k pobytu v přírodě, k pomoci zejména starším lidem, ke konání dobrých skutků). Předpokládáme tudíž, že impuls k životnímu stylu tato četba skutečně poskytuje a že se nejedná o pouhé přání autora (viz Foglarova citace v úvodu části 2.3).

Podrobnější zkoumání vlivu četby na množství pohybové aktivity nás nutí porovnávat údaje týkající se četby s údaji o reálně vykonávané pohybové aktivitě (byť získanými nikoliv bezprostředním měřením, ale výpočty z dotazníku IPAQ long). Z námi nabízených možností impulsu ke zvýšení pohybové aktivity dodanému četbou se nízká míra ovlivnění ukázala pouze u závodní sportovní činnosti. Naopak pobyt v přírodě, ale také ranní cvičení a sportování ve volném čase bylo vnímáno jako projev četby poměrně značně. Z dalších důsledků četby bylo udáváno sportování obecně, ale především přímá vazba na aktivní zapojení do skautského (turistického, vodáckého) oddílu nebo klubu (či jeho vedení) a táboření, zmiňovány byly konkrétní sporty a cvičení (bojové umění, aktivní a výkonnostní turistika, tanec, trampování a outdoorové činnosti), trenérská činnost či konkrétní zvyky, jako je modrý život nebo lov bobříků, ale také témata, která se od otázky odchýlila (pravidla slušnosti k ostatním, duch fair play, „*váha slov a skutků*“, trávení více času s kamarády).

Za účelem porovnání závislosti pohybové aktivity na množství přečtených knih jsme rozdělili zkoumaný vzorek do čtyř skupin (nečtenář Foglarových knih, přečtena 1–5 knih, 6–10 knih a více než 10 knih). Z celkového počtu respondentů vyplnilo otázku pohybové aktivity 909 osob. Ze získaných údajů vyplývá, že pohybová aktivita je vyšší u lidí, kteří přečetli více knih J. Foglara. Rozdíly mezi jednotlivými skupinami však nejsou statisticky významné. U každé skupiny je také vysoký podíl individuálního přístupu k pohybové aktivitě (vysoké hodnoty směrodatné odchylky). Vzhledem k výše zmíněnému zřetelnému přesvědčení čtenářů o vlivu četby na jejich životní styl se domníváme, že získané údaje o pohybové aktivitě tyto názory potvrzují. Dá se však také spekulovat, zda neplatí i obrácený vztah, tj. zda lidé,

kterí se více věnují pohybovým aktivitám, rovněž nesdílejí více Foglarovy hodnoty, a tedy nečtou více jeho knihy.

V žádném případě nehodláme získané výsledky nikterak přeceňovat. Protože se však – pokud víme – dosud ani v České republice, ani nikde jinde nezkoumal reálný vliv četby beletrie na změnu životního stylu s dopadem na konkrétní činnost, aktivitu a jednání čtenářů, vnímáme naše dotazníkové šetření jako první pokus o propojení názorů na četbu a názorů na životní styl, konkrétně množství realizované pohybové aktivity. Přestože se vazbu nepodařilo prokázat ve statisticky významné míře, domníváme se, že jsou výsledky zajímavé, zvláště v části týkající se vysledovatelné relace množství přečtených foglarovek a množství vykonávané pohybové aktivity.

Závěr

Větší pozornost odborné pedagogické veřejnosti by si spisovatel a vychovatel Jaroslav Foglar zasloužil nejenom v roce kulatého výročí svého narození. Přestože reálný vliv návodné literatury na změnu chování může být prokázán i jinými šetřeními, domníváme se, že nejlépe můžeme naplnit odkaz letošního jubilanta především ve snaze využívat jeho podněty a ideje ve výchovné práci, ale také při teoretických pedagogických reflexích, jež se mohou zabývat touto osobností, po níž zůstalo nejenom 27 svazků sebraných spisů v nakladatelství Olympia, nejenom 316 příběhů kresleného seriálu Rychlé šípy, nejenom 60 kronik se zhruba 15 000 rukopisnými stranami, nejenom řada her a programů, nejenom 270 krabic archivního materiálu v Památníku národního písemnictví, nejenom rekordy v délce vedení oddílů, počtu táborů či počtu 200 000 výtisků časopisu vycházejícího každý týden. Zůstala především šance využít množství jeho námětů pro oddílovou činnost či individuální sebevýchovu, stejně jako příležitost odborně zhodnotit pedagogickou rovinu tohoto díla, jež zůstává jako „komerční čtivo“ na okraji zájmu literární vědy. Výchova prožitkem má v osobě Jaroslava Foglara svého typického představitele.

Studie vznikla za podpory výzkumného záměru MŠMT, id. MSM 61989221 „Pohybová aktivita a inaktivita obyvatel České republiky v kontextu behaviorálních změn“.

Literatura a prameny

- BÖSSER, B. Nejde jen o Foglara. *Zlatý máj*, 1964, č. 11, s. 496–500.
- CSIKSZENTMIHALYI, M. *O štěstí a smyslu života*. 1. vyd. Praha: NLN, 1996. 399 s. ISBN 80-7106-139-5.
- FOGLAR, J. *Život v poklusu*. 3. vyd. Praha: Olympia, 2005a. 224 s. ISBN 80-7033-879-2.
- FOGLAR, J. *Přístav volá*. 7. vyd. Praha: Olympia, 2005b. 110 s. ISBN 80-7033-886-5.
- FOGLAR, J. *Hoši od Bobří řeky*. 17. vyd. Praha: Olympia, 2003. 200 s. ISBN 80-7033-582-3.

- FOGLAR, J. *Kronika Ztracené stopy*. 4. vyd. Praha: Olympia, 2001. 232 s. ISBN 80-7033-455-3.
- FOGLAR, J. *Náš oddíl*. 3. vyd. Praha: Olympia, 1998. 184 s. ISBN 80-7033-526-2.
- FOGLAR, J. Dejte mně konečně slovo. *Zlatý máj*, 1964, č. 4, s. 160–163.
- HOJER, J., ČERNÝ, V. (ed.) *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. 1. vyd. Praha: Ostrov, 2000. 239 s. ISBN 80-86289-12-5.
- HYBLER, M. Preadolescentní mentalita. *Host: časopis pro literaturu a čtenáře*, 1999, č. 6, s. 42–45. ISSN 1211-9938.
- JÍREK, B. Počítejme s Foglarem. *Zlatý máj*, 1964, č. 11, s. 504–507.
- JIRÁSEK, I. (ed.) *Fenomén Foglar*. 1. vyd. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 2007. 478 s. ISBN 978-80-239-9736-1.
- JIRÁSEK, I., ELFMARK, M., SIGMUNDOVÁ, D., KŘEN, F. Vztah četby knih Jaroslava Foglara a pohybové aktivity. In JIRÁSEK, I. (ed.) *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 2007, s. 219–230. ISBN 978-80-239-9736-1.
- JIRÁSEK, I. Vymezení pojmu zážitková pedagogika. *Gymnasion: časopis pro zážitkovou pedagogiku*, 2004, č. 1, s. 6–16. ISSN 1214-603X.
- KOHOUTEK, R. Jaroslav Foglar a pedagogická psychologie. *Rovnost*, 1990, č. 137, s. 5. ISSN 0862-7967.
- LIPČÍK, R. Řekni mi, co čteš. *Mladý svět*, 1988, č. 16, s. 6–7.
- MIKULKA, L. *Causa: Jaroslav Foglar*. 1. vyd. Ostrava: Amosiumservis, 1991. 143 s.
- MRVA, J. *Jaroslav Foglar*. 1. vyd. Kroměříž: Okresní knihovna, 1990. 66 s.
- MRVA, J. *Úloha literatury pro mládež v prevenci alkoholismu a toxikomanie se zaměřením na dílo Jaroslava Foglara*. Kroměříž: OÚNZ – PL, nepublikováno, 1988.
- NOSEK-WINDY, V. *Jestřábi perutě: povídání o foglarovkách*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1999. 236 s. ISBN 80-7033-618-8.
- PÍREK, Z. *Čtenářské kluby Jaroslava Foglara*. 1. vyd. Brno: Delfín, 1990. 167 s.
- POLÁK, J. *Poselství žlutého kvítka*. 1. vyd. Praha: Olympia, 2003. 116 s. ISBN 80-7033-791-5.
- RABA, J. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. 1. vyd. Praha: Ostrov, 2005. 199 s. ISBN 80-86289-43-5.
- SOHR, S. *Zase zní píseň úplňku: vyprávění o Jaroslavu Foglarovi*. 1. vyd. Ostrava: Puls (ÚS PNS, KPJF, OKZ), 1968.
- TOMAN, V. *Můj život s ABC – abíčkem mladých techniků a přírodovědců*. 1. vyd. Praha: Ostrov, 2005. 206 s. ISBN 80-86289-38-9.
- URBANOVÁ, S., MATÝSKOVÁ, B. *Jaroslav Foglar*. Tematická jednotka pro základní školy. 1. vyd. Ostrava: Item, 1992. 16 s.
- VACKE, V. Svět pouze pro chlapce? *Kmen*, 1988, č. 40, s. 1 a 3.
- ZACHARIÁŠ, J. *Stoletý hoch od Bobří řeky*. 1. vyd. Praha: Ostrov, 2007. 399 s. ISBN 978-80-86289-52-6.
- ZAPLETAL, M. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group – Knižní klub, 2007. 285 s. ISBN 978-80-242-1902-8.

JIRÁSEK, I. Výchova ke zdravému životnímu stylu prostřednictvím idejí (návodů) Jaroslava Foglara. *Pedagogická orientace* 2007, č. 3, s. 30–41. ISSN 1211-4669.

Autor: Doc. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D., Fakulta tělesné kultury UP Olomouc, Tř. Míru 115, 771 11 Olomouc, e-mail ivo.jirasek@upol.cz